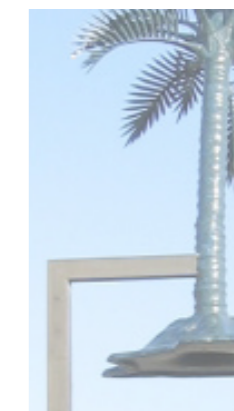
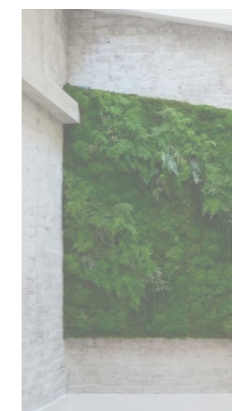
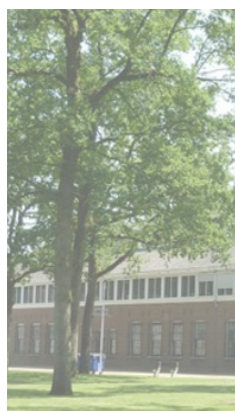

LEEFKLIMAAT

in justitiële inrichtingen

versie 01.
17.06.2020

inleiding

Het ontwerpen van een justitiële inrichting is een ogenschijnlijk paradoxale opgave door conflicterende belangen en wisselende doelstellingen. De vrijheid van mensen wordt ontnomen én binnen de kaders van het programma van eisen dient een gezonde en prettige omgeving te worden gerealiseerd. Onderzoek heeft aangetoond dat een positief leefklimaat bijdraagt aan het beperken van detentieschade. Het is een essentiële voorwaarde voor een succesvolle terugkeer in de samenleving.

(FHI-leefklimaat projecten, 2020)

De overheid stelt eisen aan het detentieklimaat met betrekking tot veiligheid, zelfredzaamheid, menswaardigheid en een verantwoorde terugkeer naar de samenleving. Om de vraag te kunnen beantwoorden hoe de overheid in de toekomst op zodanige wijze het leefklimaat kan vormgeven dat detentieschade wordt voorkomen en een verantwoorde terugkeer naar de samenleving wordt gestimuleerd is het van belang dat de kennis over leefklimaat in kaart wordt gebracht.

Het begrip leefklimaat is op zichzelf een arbitraire aanduiding terwijl de betekenis ervan toch duidelijk is. Aangezien dit document is opgezet vanuit het perspectief van de architect is gekozen voor een neutrale en functionele definitie. Met leefklimaat wordt hier bedoeld de aspecten van de **fysieke omgeving** die van invloed zijn op het welbevinden en gedrag van de justitiabelen en overige gebruikersgroepen van de inrichting. Aspecten als bejegening, aansluiting op nazorg, opleiding, individuele benadering en dergelijke vallen buiten het onderzoek.

Over leefklimaat in een justitiële inrichting is al veel onderzoek gedaan. Een concrete vertaalslag naar architectuur is echter lastiger te vinden. Het doel van dit onderzoek is om een overzicht te krijgen wat er ruimtelijk kan worden toegepast om een beter leefklimaat voor justitiabelen, personeel en bezoekers te realiseren. Dit document dient als een handreiking voor architecten en externe partijen voor het adresseren, discussiëren, ontwerpen en beoordelen van leefklimaat in de justitiële inrichtingen.

De in dit document gekozen hoofd- en sub thema's zijn gebaseerd op persoonlijke ervaring met het analyseren en ontwerpen van justitiabele inrichtingen, opgebouwde kennis met betrekking tot leefklimaat en literatuurstudie ter ondersteuning. Een andere indeling van hoofd- en sub thema's is voorstelbaar en is niet limitatief.

Bij elk hoofdthema wordt eerst een algemene uitleg gegeven en vervolgens het belang van toepassing toegelicht in een justitiële inrichting. Aan de hand van sub thema's en referenties wordt het hoofdthema uitgelicht. De voorbeelden dienen als illustratie en inspiratie. Om een balans te krijgen tussen realiteit en inspiratie is bij de selectie van afbeeldingen gekozen voor zowel praktijkvoorbeelden uit justitiële inrichtingen als afbeeldingen die realiseerbaar zouden kunnen zijn in een justitiële inrichting.

Tot slot een notie dat dit document is opgesteld ten tijde voor corona. Vanzelfsprekend heeft deze pandemie ook invloed op het functioneren van justitiële inrichtingen. Op complexniveau worden bij bepaalde activiteiten aanpassingen aangebracht. Denk aan inrichting van ruimtes en aanpassingen van meubilair, gebruik door kleine groepen, eenrichtingsverkeer in verkeersruimtes. Het is vooralsnog niet nodig grote ruimtelijke aanpassingen aan te brengen.

autonomie

sociaal contact

privacy

veiligheid

oriëntatie

hoofdthema's

autonomie	4
sociaal contact	6
privacy	8
veiligheid	10
oriëntatie	12
esthetiek	14
placemaking	16
natuurtoepassing	18
kunsttoepassing	20
daglicht	22

esthetiek

placemaking

natuurtoepassing

kunsttoepassing

daglicht

autonomie

Autonomie kan worden omschreven als de mate waarin justitiabelen de mogelijkheid wordt gelaten zelf keuzes te maken en behandeld te worden zonder vooroordeel en met erkenning van het individu. Het verlies van autonomie is het meest elementaire onderdeel van gevangenschap, het verlies van 'de vrijheid te kunnen gaan en staan waar men wil'. Gebrek aan autonomie heeft negatieve gevolgen als depressie en passiviteit.

Het verschaffen van meer autonomie aan justitiabelen heeft een positief effect op de gezondheid, het welbevinden, de veiligheid in de inrichting en het gedrag buiten detentie.

zelfregulatie

Het zelf kunnen regelen van de temperatuur, ventilatie en daglichttoetreding door bijvoorbeeld een te openen raam

personalisering

Mogelijkheid tot personaliseren van de eigen kamer

zelfstandigheid (1)

Realisatie van meer zelfstandigheid door een helder logistiek ontwerp

zelfstandigheid (2)

Vrijheid in keuze zelf naar buiten te gaan of te sporten

zelfstandigheid (3)

Vrijheid in keuze van dagelijkse rituelen zoals faciliteren van zelfstandig koken en bellen op eigen kamer

interactie

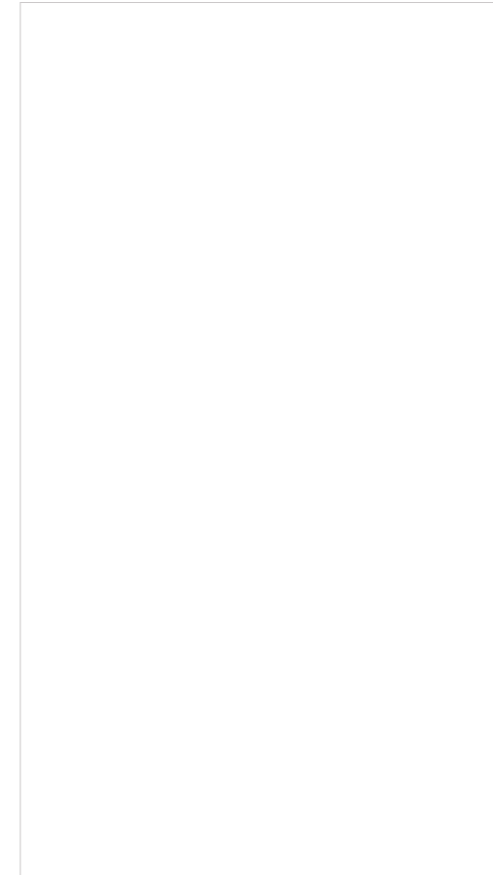
Mogelijkheid tot aanpassing van de fysieke omgeving door toepassing van bijvoorbeeld verplaatsbare meubels

privacy

Mogelijkheid tot (semi) visuele en akoestische afzondering in open ruimte

sociaal contact

Bij sociaal contact is zowel de frequentie als de kwaliteit van belang. Zichzelf niet geïsoleerd voelen, zich begrepen en gezien voelen door anderen en deel uitmaken van een groep bevordert het welzijn.

Het onderhouden van sociale contacten voor justitiabelen (intern en extern) is van groot belang en vormt een belangrijk onderdeel in de normalisering van het verblijf in een justitiële inrichting. De fysieke omgeving van de inrichting faciliteert en stimuleert het ontstaan van deze verbindingen.

individueel

Mogelijkheden tot individuele activiteiten in eigen kamer

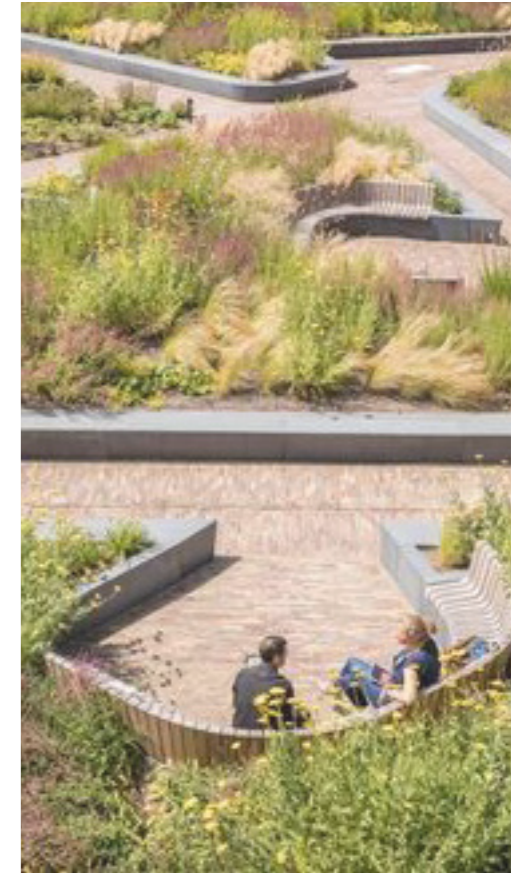
interactie

Mogelijkheden tot sociale interactie in eigen kamer

ontmoeten (1)

Diversiteit aan activiteiten geeft keuzevrijheid in de aard van ontmoeting

ontmoeten (2)

Afgestemde inrichting en toepassing van levend groen bevorderen sociaal contact

ontmoeten (3)

Afmeting en kwaliteit van verkeersruimten draagt bij aan een ontspannen interactie

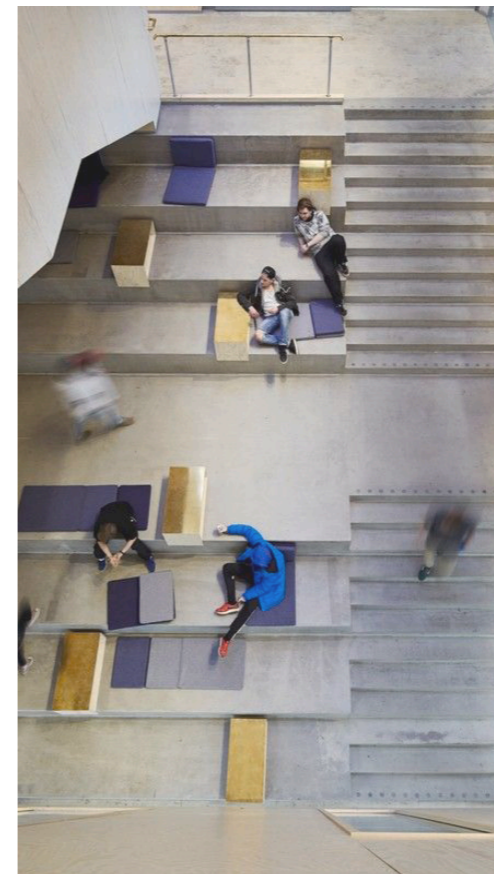
ontvangen

Mogelijkheden tot sociale interactie met bezoekers

identiteit

Eigenheid van het interieur draagt bij aan de sfeer en cohesie in de werkgroep

placemaking

Verschillende zones bieden een esthetische en functionele variëteit (privacy, stilte en sociale groep)

privacy

Privacy is een grondrecht dat dient te worden gewaarborgd, in zowel de horizontale relatie (tussen individuen) als de verticale relatie (tussen autoriteit en individu).

Justitiabelen ervaren zowel binnen als buiten hun cel een gebrek aan privacy. Dit gebrek aan privacy heeft gevolgen voor de sociale interactie tussen justitiabele en impact op de emotionele wereld. In de inrichting dient privacy voor de gebruikers zoveel mogelijk gegarandeerd te worden zonder verlies van veiligheid en overzicht. Per ruimte dient gezocht te worden naar de juiste balans tussen de behoeften van de verschillende gebruikers.

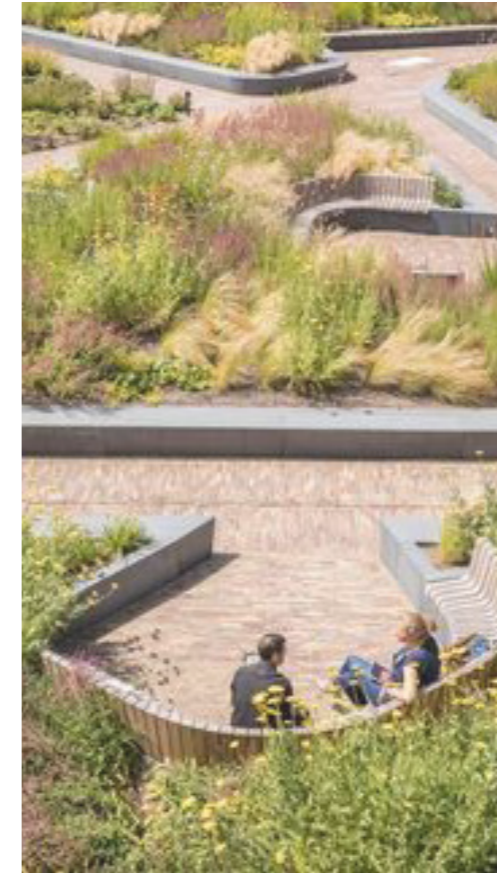
functionele zonering

Scheiding van verschillende functies

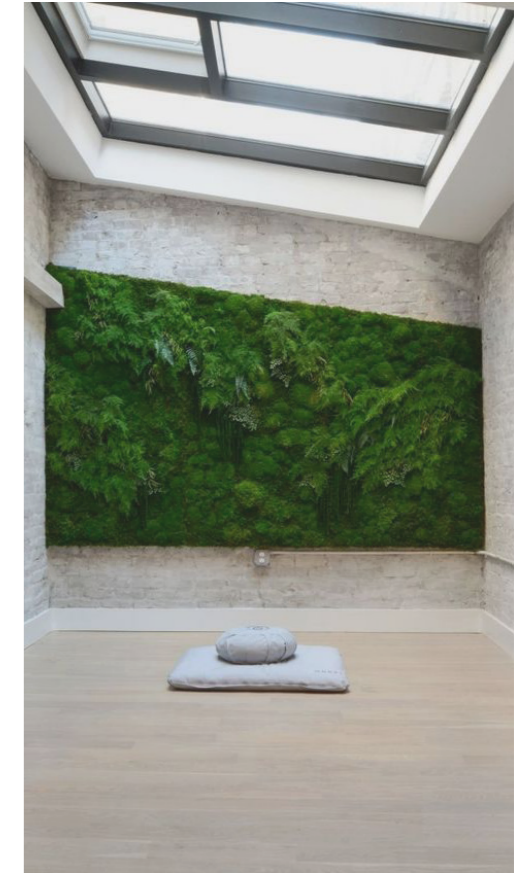
afzondering (1)

Mogelijkheid tot (semi) visuele en akoestische afzondering in een open omgeving

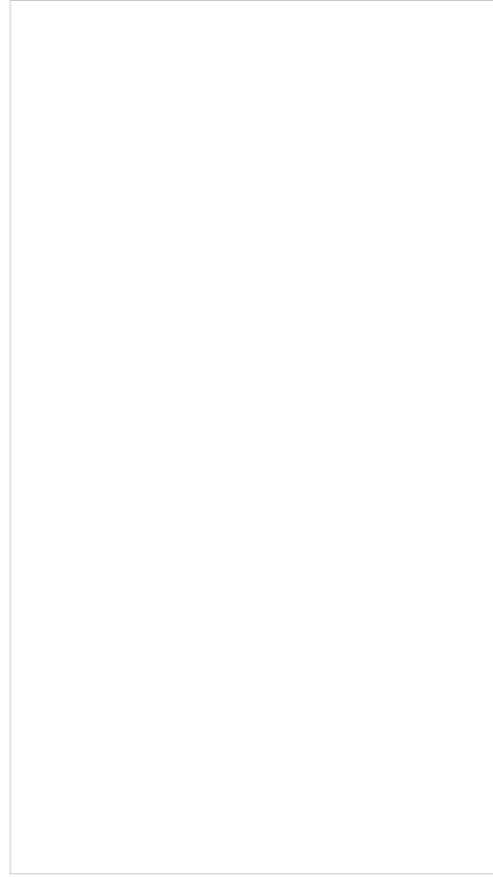
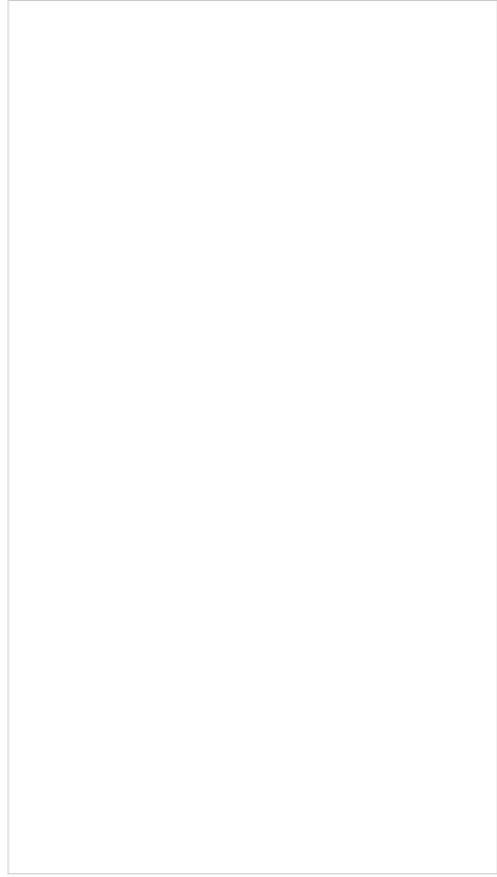
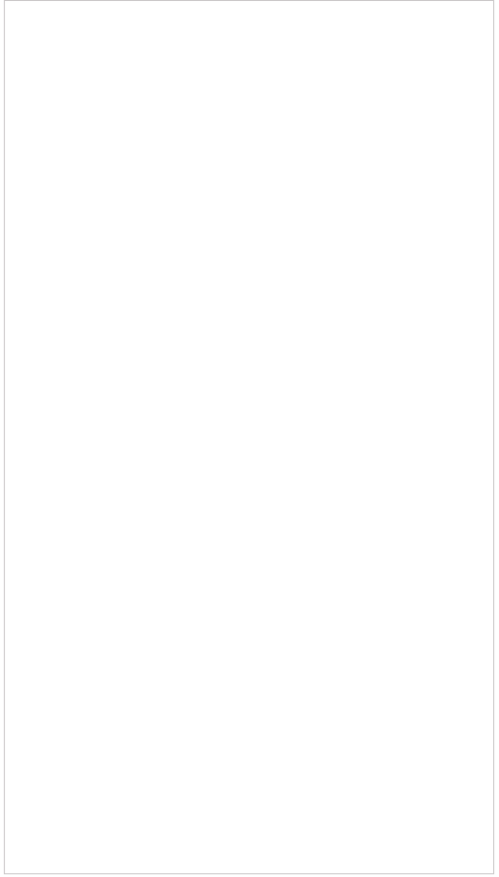
afzondering(2)

Creëren van beschutte plekken in een open omgeving.

placemaking

Creëren van therapeutische plekken waar tot rust gekomen kan worden

veiligheid

Objectieve veiligheid gaat om de feitelijke aan- of afwezigheid van een bedreiging. Subjectieve veiligheid gaat over de mate waarin iemand zich door misdrijven, overtredingen en ernstige overlast bedreigd voelt.

Veiligheid in een justitiële inrichting heeft de paradox dat meer beveiligingsmaatregelen niet tot het ervaren van meer veiligheid van de justitiabelen leiden. Inrichtingen die zwaarder beveiligd zijn, worden beoordeeld als inrichtingen die een minder positief klimaat hebben dan inrichtingen die minder beveiligd zijn.

uitstraling

Combinatie van zichtbare beveiligingsmiddelen met een gastvrije uitstraling

zichtbaar

Zichtbaar toezicht zorgt voor een veilig gevoel

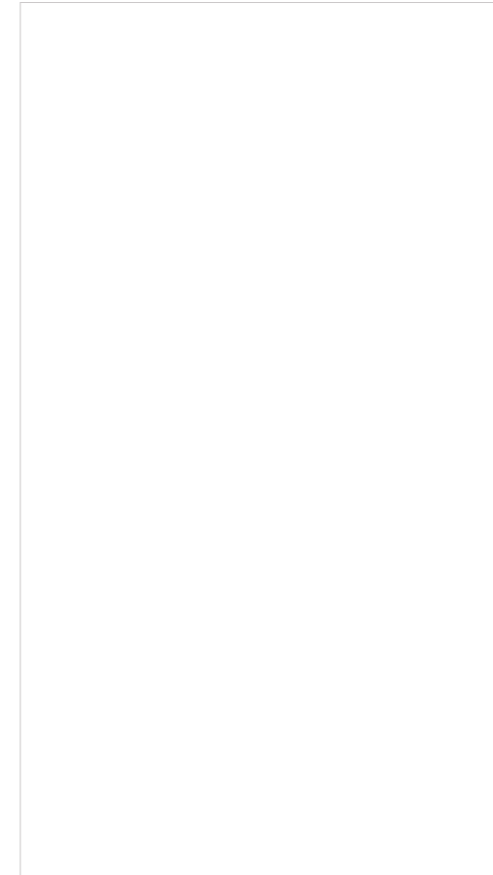
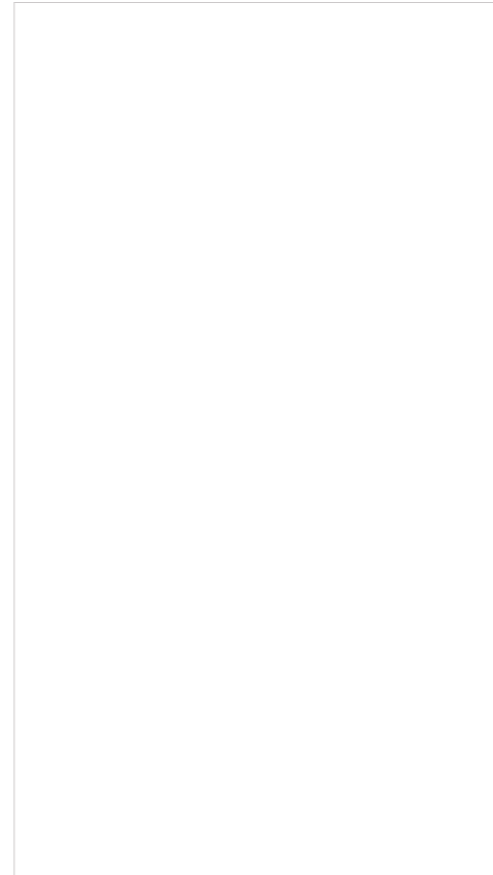
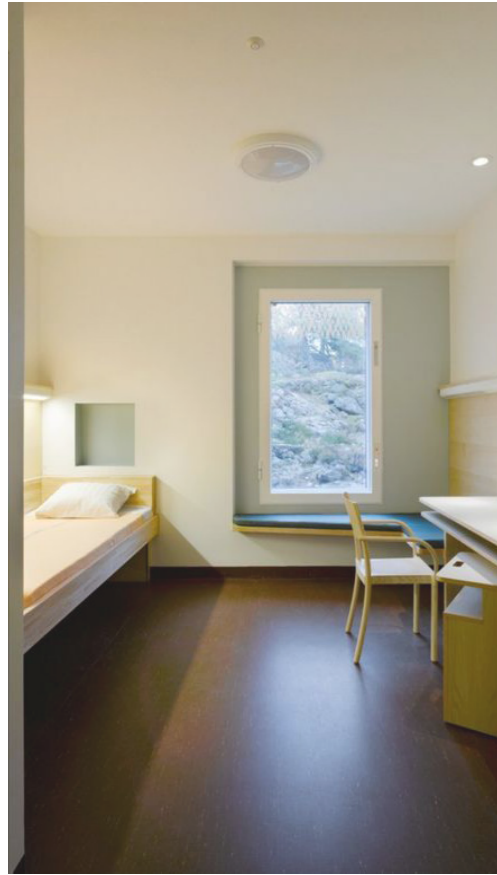
sociale veiligheid

Overzichtelijke ruimte indeling

logistiek

Samenhang in ontwerp en logistiek. Overzicht en controle van de looplijnen

comfort (1)

Een grotere eigen kamer en hoger niveau van comfort zorgt voor een veilig gevoel

comfort (2)

Een humane, vriendelijke omgeving draagt bij aan respectvol gedrag

oriëntatie

Het vinden van de juiste weg kan een stressvolle ervaring zijn. Architectuur heeft grote invloed op de mate van oriëntatie.

Alle gebruikersgroepen dienen zich goed te kunnen oriënteren in een inrichting. Een overzichtelijke opzet met markeringspunten en een directe relatie tussen de opeenvolgende stappen in een gebruikersproces zijn belangrijk voor 'wayfinding'. Ook zicht op de directe omgeving en voldoende diversiteit in ruimtelijkheid dragen bij aan het vermogen tot plaatsbepaling.

structuur

Heldere opzet van de inrichting draagt bij aan oriëntatie van de gebruikers

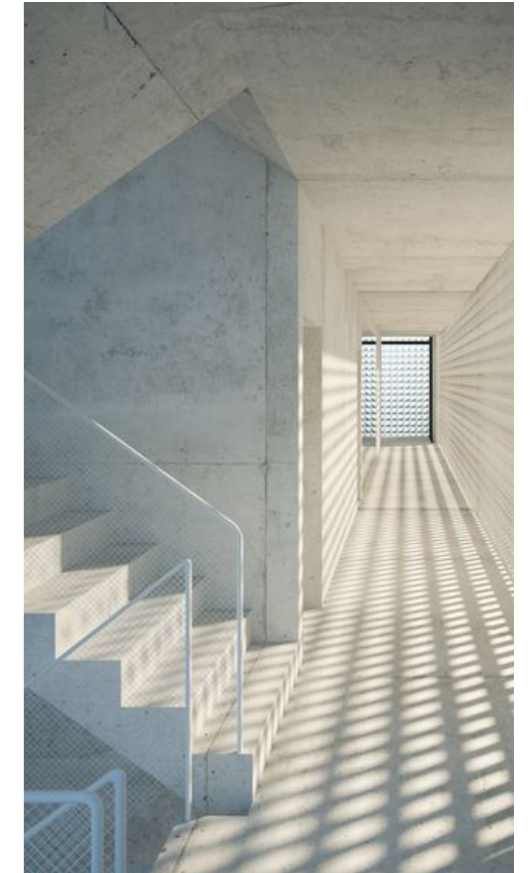
overzicht

Zichtbaarheid van de ingang, bestemming en oriëntatiepunten vanuit verschillende standpunten

zichtlijnen

Zichtlijnen geven een goed overzicht van de ruimte

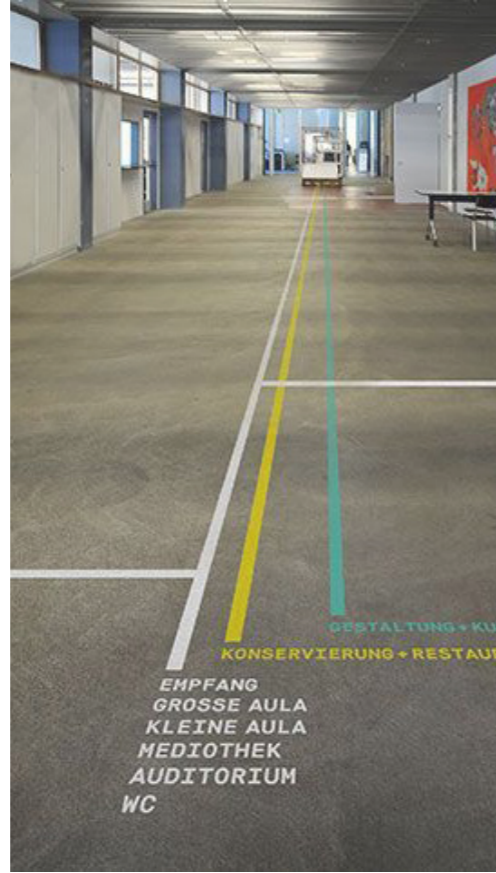
licht

Een goede balans tussen licht en donker stuurt onbewust en creëert herkenningspunten

visueel ankerpunt

Ankerpunten markeren
specifieke plekken in routing

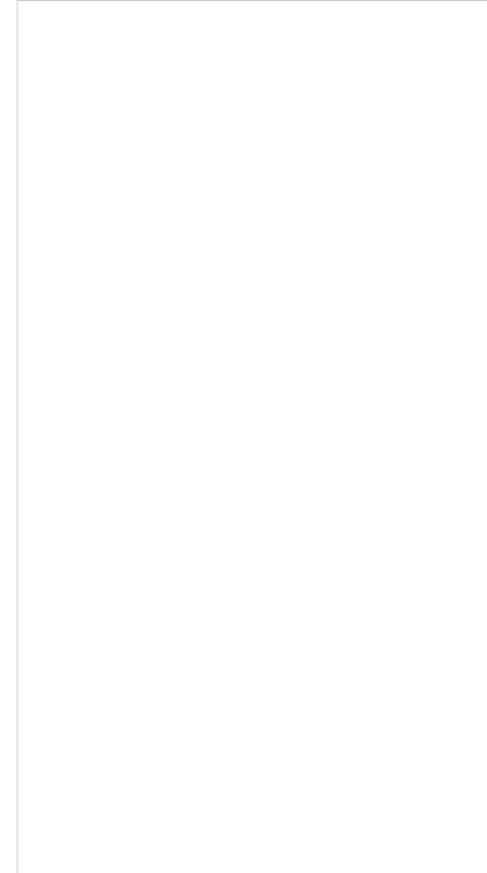
bewegwijzering

Bewegwijzering als onderdeel
van het interieur

differentiatie

Differentiatie om ruimtes
gemakkelijk te kunnen
onderscheiden van elkaar
bijvoorbeeld door gebruik
van kleur of materialisatie

esthetiek

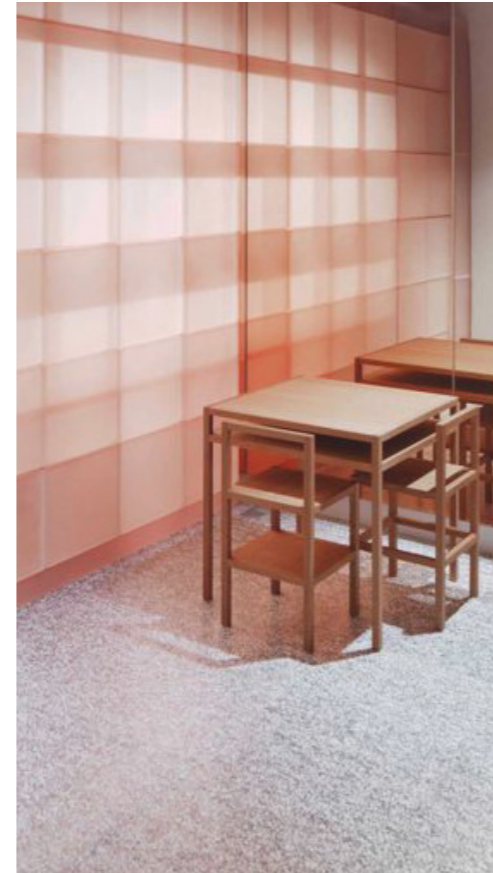
Esthetiek is de filosofische leer van zintuiglijke waarneming. Het is onlosmakelijk verbonden met alle ontwerpfactoren. Esthetische middelen kunnen worden ingezet om het gewenste (humane) karakter van de zone of ruimte te versterken en om de fysieke omgeving met respect tegemoet te treden.

Onzorgvuldige vormgeving en toepassing van inferieure materialen wekt de indruk dat de organisatie niet geïnteresseerd is in haar gebruikers.

zorgvuldigheid

Precisie in vormgeving

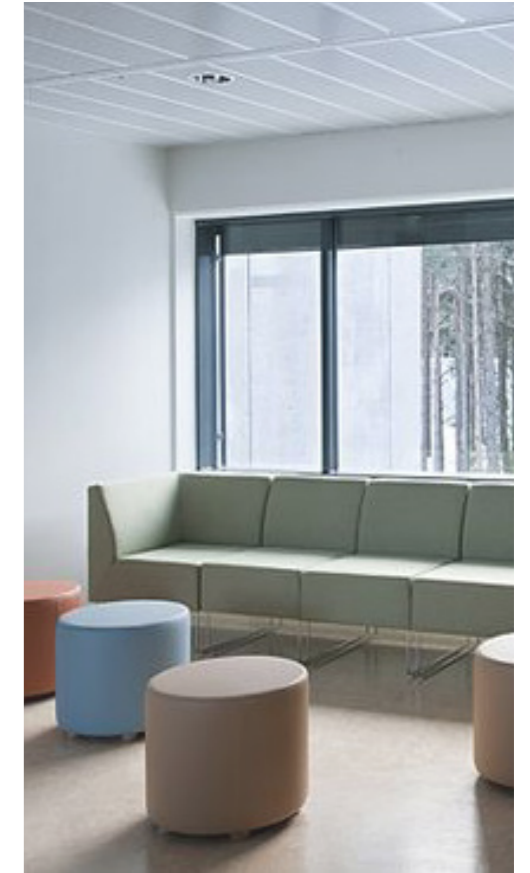
kleurgebruik

Gebruik van warme kleuren geeft visuele rust

materiaalgebruik

Toepassing van duurzame materialen

onderhoud

Instandhouding van een duurzaam ontwerp

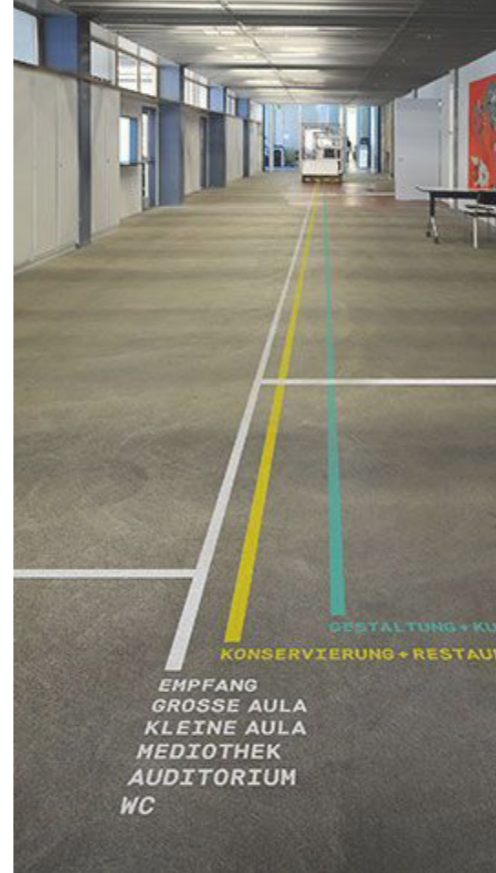
schaal

Bruikbaarheid wordt vergroot door afstemming op menselijke maat

dynamiek

Een dynamische omgeving prikkelt de zintuigen. Bijvoorbeeld een veranderende omgeving door daglicht en uitzicht

oriëntatie

Bewegwijzering als onderdeel van het interieur

uitstraling

Esthetiek bepalend voor het karakter van de instelling

placemaking

Placemaking is gericht op het maken van plekken waar mensen graag verblijven en nodigt hen daartoe uit.

Door middel van placemaking wordt een identiteit gegeven aan een (verblijfs) plek die onderdeel vormt van een groter geheel zoals een verkeersruimte, lobby, straat of plein. Placemaking is toepasbaar op alle schaalniveau's: van interieur tot gebouw en openbare ruimte. Vooral in de gemeenschappelijke ruimtes waar vaak meerdere justitiabelen tegelijkertijd samenkomen is het belangrijk om rekening te houden met placemaking.

gebruik

Vast meubilair kan in een (buiten) ruimte verblijfskwaliteit en betekenis geven aan een plek

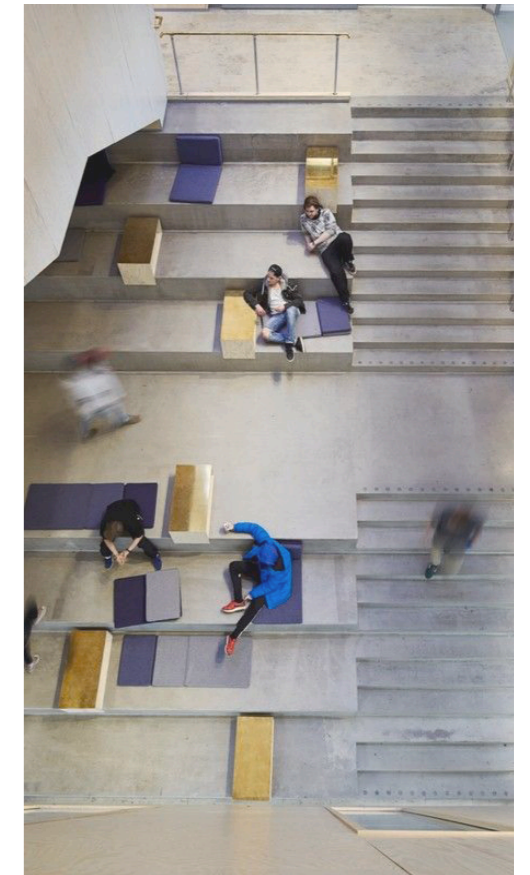
beschutting

Een aangename plek kent een goede balans tussen afscherming en openheid

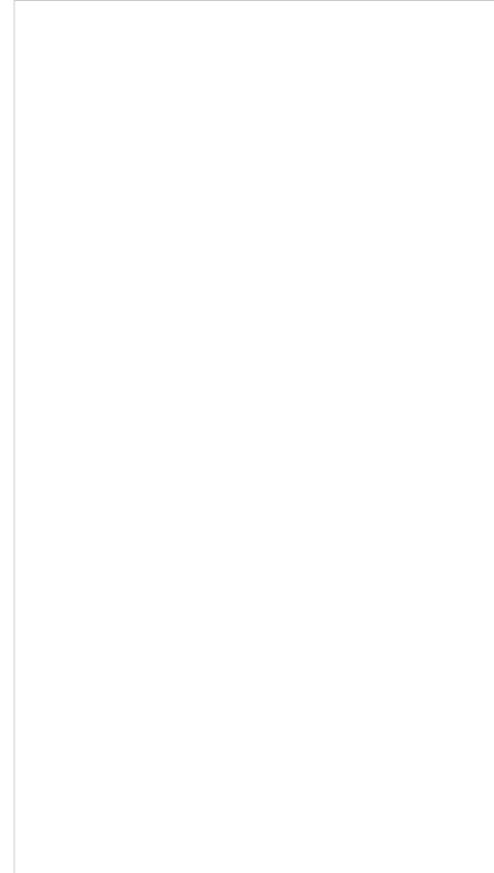
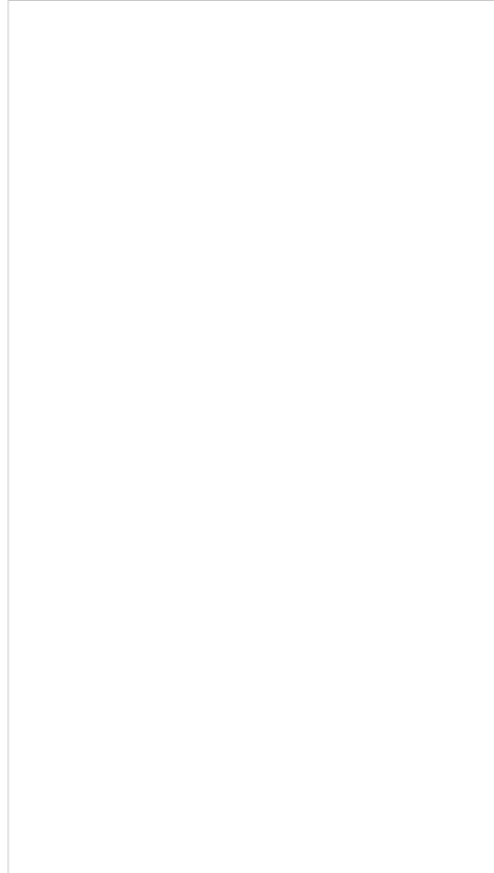
kleur

Afwijkend kleurgebruik kan een accent leggen op een plek of een functie

identiteit (1)

Verskillende gebieden die een esthetische en functionele variëteit bieden (privacy, stilte en sociale groep)

identiteit (2)

Specifieke inzet van licht, materiaal en kleur geven identiteit aan ruimte

verlichting

Creëren van een huiselijke sfeer door middel van schaal en verlichting, die uitnodigt tot verblijf

natuurinclusief

Contact met of zicht op natuur heeft een positief effect op stressreductie, stemming en concentratievermogen. Het onbewust ervaren van natuur als een veilige, overzichtelijke omgeving is ontspannend. Hierdoor wordt de mentale vermoeidheid hersteld.

Niet alleen levende natuur maar ook filmbeelden van natuur en nabootsing van natuur hebben een positief effect op justitiabelen.

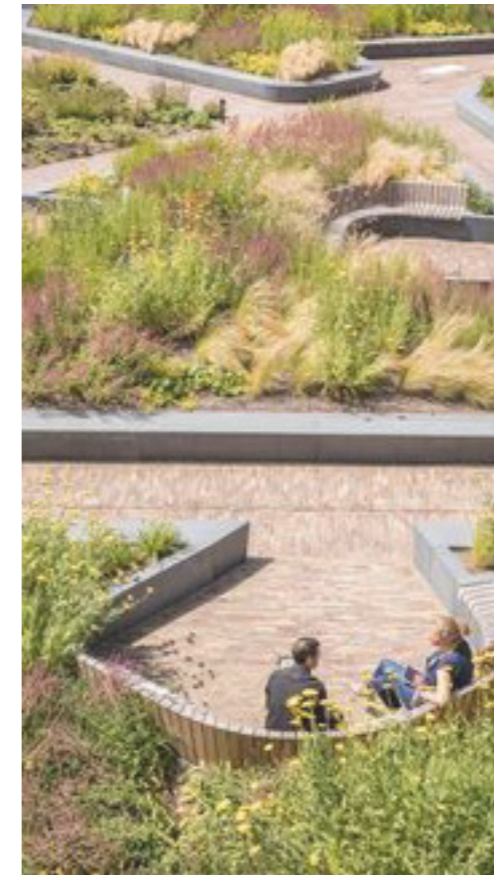
buitentuin

Diversiteit en levend groen: grote variëteit van zintuiglijke stimulans, seizoensveranderingen in kleur, geur, en textuur

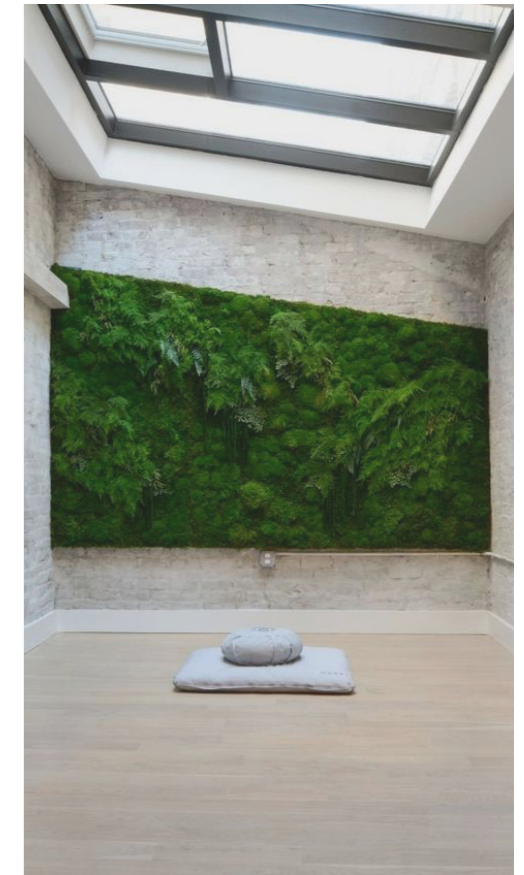
binnenplanten

Natuurbeleving in de binnenruimtes

functioneel (1)

Verschillende zones bieden een esthetische en functionele variëteit (privacy, stilte en sociaal contact)

functioneel (2)

Natuur als geluidsabsorbtie, visuele afscherming, luchtvochtigheid en visueel anker

uitzicht

Uitzicht op natuur geeft dynamiek door veranderende omgeving (daglicht en seizoenen)

dieren

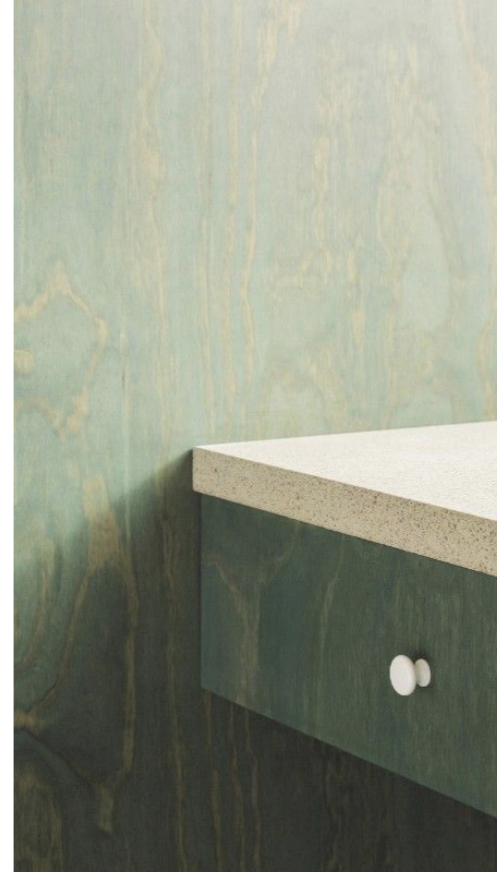
Dieren hebben een goede invloed op het welzijn van justitiabelen en personeel

nabootsing

Natuur nabootsen met behulp van technologische voorzieningen, muurschilderingen of afbeeldingen van natuur

materialisering

Natuur nabootsen door het gebruik van natuurlijke kleuren en natuurlijke materialen

kunsttoepassing

Kunst prikkelt de zintuigen en kan een uitlaatklep voor emoties vormen.

De percentageregeling voor beeldende kunst is van toepassing bij alle huisvestingsopgaven in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf. Atelier Rijksbouwmeester begeleidt het proces van selectie, uitvoering en oplevering. Kunst kan voor vele doelen en op diverse schaalniveaus worden ingezet. Bij voorkeur heeft de toepassing in een justitiële inrichting een functionele meerwaarde.

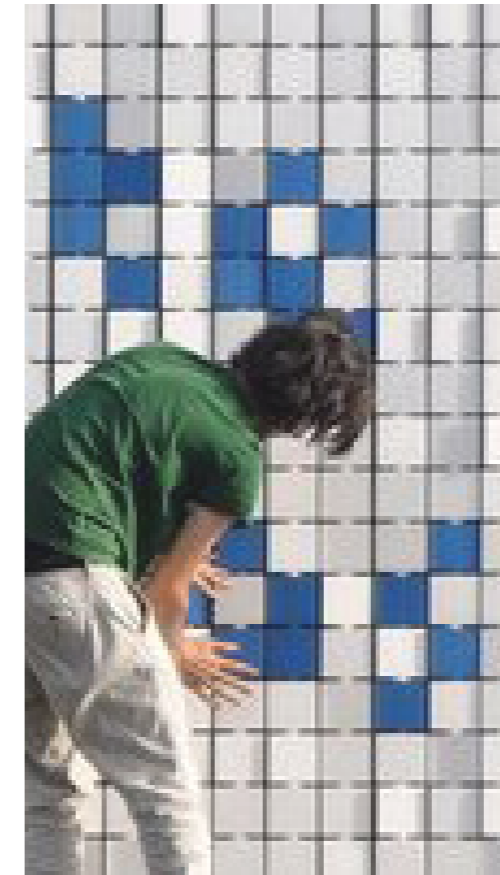
kunst door justitiabelen

Onder begeleiding van een kunstenaar justitiabelen kunst laten maken

samenwerking

Justitiabelen betrekken bij de tot stand koming van het kunstwerk

interactief

Aanspreken creativiteit door justitiabelen in staat te stellen het kunstwerk te veranderen

personalisering

Personalisering door toepassing van kunst op celniveau

functioneel (1)

Een gebruiksvoorwerp als kunstobject door specifieke vormgeving

functioneel (2)

Gebruikseisen vertalen naar een aangename omgeving door specifieke vormgeving

ringmuur

Kunstwerk als onderdeel van de ringmuur

zintuigen prikkelen

Prikkelen van zintuigen door toepassing kunst

daglicht

Dynamiek door daglichttoetreding, variatie in kleur en intensiteit van daglicht en schaduwwerking vergroot de belevingswaarde in het gebouw en draagt bij aan een gezonde werk- en leefomgeving.

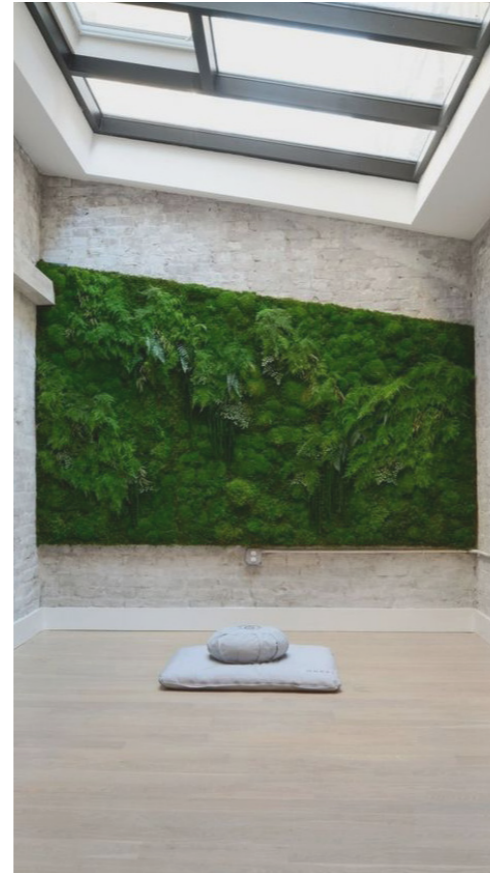
Door traliewerk te reduceren en veiligheidsglas met flinke afmetingen toe te passen hebben de gebruikers zoveel mogelijk zicht op de natuurlijke omgeving.

uitzicht

Zoveel mogelijk ruimtes met daglicht realiseren

identiteit

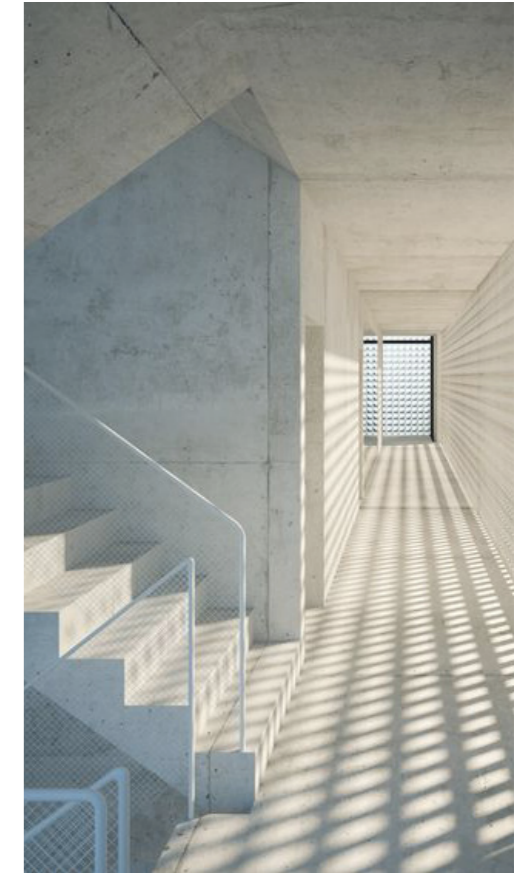
Specifiek inzet van licht geeft identiteit aan ruimte

dynamiek

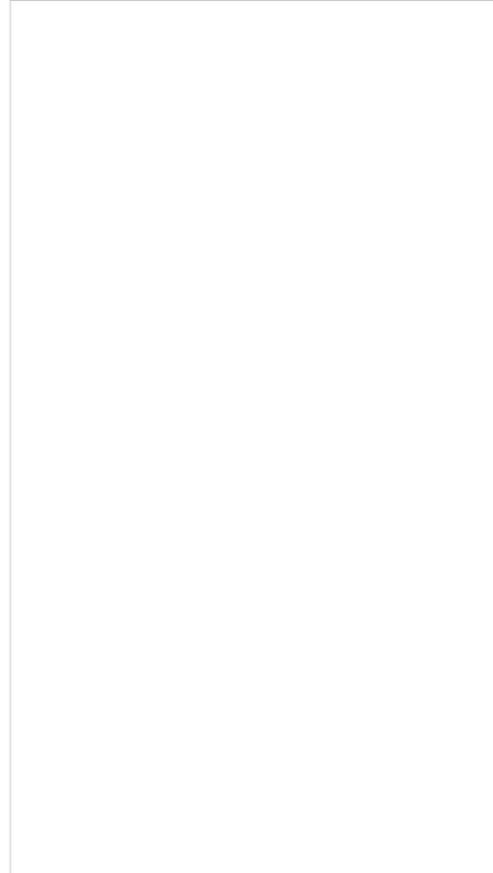
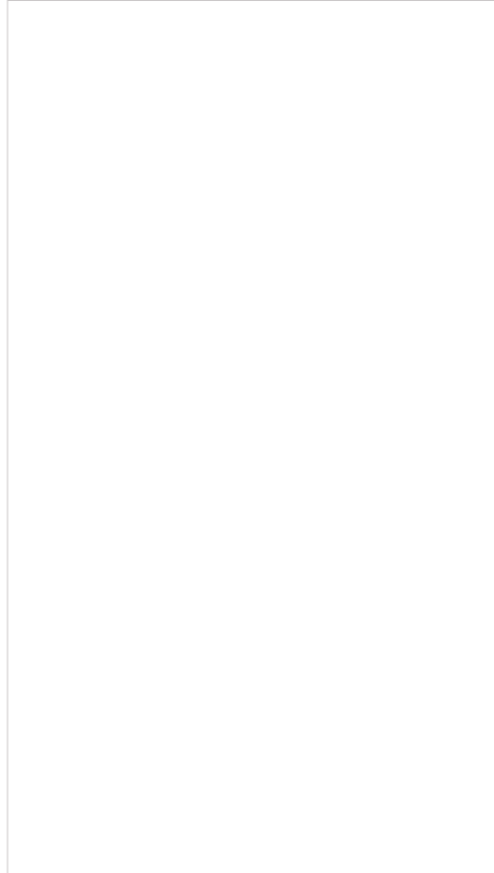
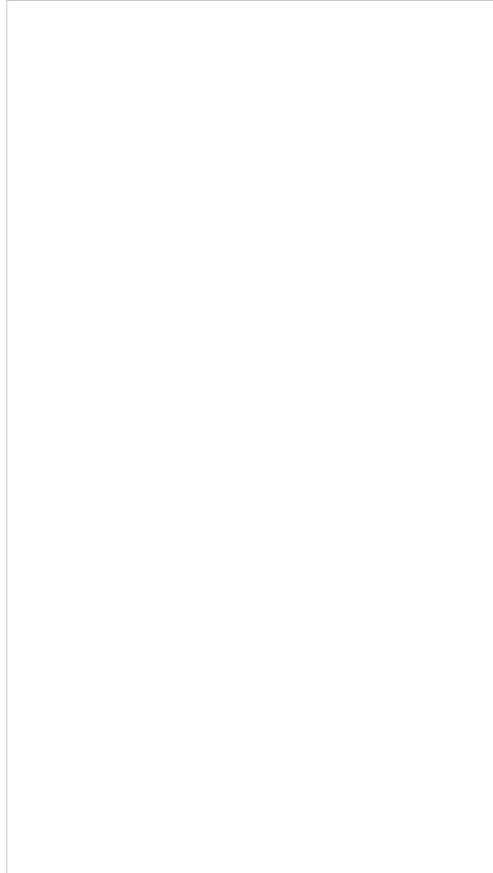
Een dynamische omgeving door verandering van licht en seizoenen

orientatie

Een goede balans tussen licht en donker stuurt de bezoeker onbewust en creëert herkenningspunten

verlichting

Creëren van een huiselijke sfeer,
middels schaal en verlichting,
die uitnodigt tot verblijf

Colofon

RVB / A&T

Rijksvastgoedbedrijf
Korte Voorhout 7
2511 CW Den Haag

Medewerkers

Sacha van Eerten
Betül Demir
Anna Golubovska
Anneli Kramer
Mayke Schijve
Tara Steenvoorden
Jules van Vark
Frank van der Vecht
Jan Verhagen

